

Posudok oponenta dizertačnej práce študentky: **Barbora Pútová**,
na prácu: **Africké skalné umění: Případová studie z údolí Oukaïmeden**,
predkladanej v roku 2020 na Ústavě pro archeologii, Archeologie pravěku a středověku

1/Stručné (anotačné) zhodnotenie práce

Práca sa zaoberá teóriou a praxou výskumu skalného umenia, pričom jej súčasťou je prípadová štúdia z konkrétnej oblasti – Oukaïmeden v Maroku.

Autorka spracovala značný počet publikácií, zväčša zahraničných, v anglickom jazyku. Dobre štrukturovala obe časti, v ktorých uplatňuje jasný, systémový prístup, prostredníctvom ktorého je možné veľmi dobre charakterizovať predmet a metodiku výskumu skalného umenia.

Práca je prehľadná a veľmi dobre spracovaná nielen po obsahovej, ale aj formálnej stránke. Pri značnom počte citácií a parafráz môže mať čitateľ dojem, že práca má kompilujúci charakter. Nie je to však tak, autorka má tému po teoretickej a praktickej časti osvojenú a podnety z vedeckej literatúry ďalej rozvíja a usporadúva podľa logiky nastolených položiek, jednotlivé časti invenčne a logicky prepája. Náležite pracuje s pramenným materiálom, ktorý získala na terénnom výskume. Tieto empiricky získané nálezy zaznamenáva, spracováva a posudzuje zohľadňujúc pritom aktuálne metodiky, techniky a technológie výskumu.

Prínosom práce je rovnako prvá, teoretická časť práce, kde autorka formuluje systém náhľadov na skalné umenie a rovnako aj druhá časť - prípadová štúdia skalného umenia v údolí Oukaïmeden. Pre lepšiu prehľadnosť a možnosť porovnania doktorandka zapracováva poznatky do prehľadných tabuliek a obrazových schém. Práca je prínosom k výskumu skalného umenia v oblasti Oukaïmeden a prispieva tiež k rozvíjaniu možnosti komplementárneho prepojenia archeovýskumu a etnologického bádania zvolenej oblasti.

2 /Podrobné zhodnotenie práce a jej jednotlivých aspektov

Prehistorické Maroko a obzvlášť údolie Vysokého atlasu Oukaïmeden vzbudzuje pretrvávajúcu pozornosť zo strany archeológov, antropológov, bádateľov najrozličnejších príbuzných oblastí, rovnako i turistov a biznismenov v turistickom ruchu. I keď táto oblasť podstúpila už mnohovrstvové bádanie, stále sa ponúka na prehlbujúce zhodnotenie, či porovnávanie, rovnako aktuálna je tu výzva pre uplatnenie nových metód výskumu, či už technologických alebo interpretačných.

Barbora Pútová sa radí medzi výskumníkov, ktorí do tohto procesu zasiahli v poslednej dobe (roky 2015-2018), pričom táto doktorandkina aktivita bola súčasťou kolektívnych výskumov.

Dizertačná práca má dve základné časti: v prvej odznieva metodologicko teoretický pohľad na problematiku výskumu skalných „artefaktov“ poväčšine rytín a malieb (nehodnotia sa

fragmenty trojrozmerné, materiálne, napr. črepy a pod.). V druhej časti prezentuje už aplikovaný výskum konkrétnej oblasti, rovnako precízne členený na jednotlivé predmetné oblasti, z ktorých sa skladá ucelený obraz o dejinách, spôsobe a význame starobylých obrazov na skalných stenách v údolí Oukaïmeden.

Práca, ktorá z archeovýskumov a antropovýskumov vyčleňuje osobitne umenie, sa dotýka viacerých oblastí - okrem archeológie je to umenoveda, kulturológia, štúdie pamäti, vizuálne štúdiá, estetika, prípadne ďalšie disciplíny. Pozícia autorky je výrazne archeoantropologická a v tomto zároveň dôsledná tak, že nadinterpretácii, či zbytočnému rozvolňovaniu smerom k úvahám nad povahou, charakterom, výtvarnou hodnotou nálezov nedáva väčší priestor. Dalo by sa povedať, že pracuje so zmyslom pre až pozitivistickú úplnosť, „súpisnosť“, vymenúvanie a kategorizáciu. Toto sa môže neskôr stať podkladom i pre prípadnú umeleckoestetickú interpretáciu.

V prvej časti práce nás autorka oboznamuje so základným pojmoslovím predmetnej oblasti, s pojmami označujúcimi v medzinárodnej terminológii jednotlivé typy obrazov, ktoré sú spojené s osobitým spôsobom ich vytvárania, prípadne funkcie a významu pre život prehistorického človeka. Neopomína recepčné parametre výtvoru vo vzťahu ku krajine a pohybu človeka, pričom si všíma tematizovanie tejto položky u filozofov ako sú Bergson a Merleau-Ponty, neskôr i Belting (s. 5).

Zdôrazňuje význam výberu prostredia, krajiny a prírodných parametrov, ktoré na tvorbu majú vplyv (svetlo, zvuk a pod.). Skalné umenie chápe ako prostriedok, prvok transformácie krajiny prírodnej na kultúrnu. Jej „kulturalita“ (mohli by sme dodať), spočíva v tvorbe a čítaní obrazov ako symbolov (ako vizuálny komunikačný systém) a v ich spolupodiele na rituáloch a tvorbe identity spoločnosti.

Druhú kapitolku *Skalné umenie* spojila autorka s otáznikom. Správne upozorňuje na problematický pojem *umenie*, ktorý je kultúrnym konštruktom, to znamená, že kritériá a parametre napr. súčasného umenia nie je možné použiť na umenie iných epoch a teda ani na najstaršiu tvorbu. Pojem umenia je naprieč dejinami spájaný s artistnosťou, zručnosťou, schopnosťou vytvoriť niečo v mimoriadnej kvalite, podmienenej špecifickými schopnosťami tvorcu (umenie v zmysle „dovednosť“). V súčasnosti, v modernom ponímaní je pojem napojený na Kantov predpoklad efektu umenia ako niečoho povznášajúceho presahujúceho zmyslovo vnímateľnú, materiálovú bázu, poukazujúc na vyšší zmysel, pričom artefakt sa hodnotí ako autonómny objekt „bez účelu“ (bez zohľadňovania heteronómnych, praktických funkcií). Pre skalné umenie sa vžil a vošiel do praxe - vzhľadom na obdivuhodnosť, majstrovstvo („dovednosť“) dávnych tvorcov mimeticky vystihnúť tvarové charakteristiky zobrazovaných predmetov a tiež obdivuhodnú schopnosť znakov tvorby - pojem umenie, kde fúzujú tieto kvality s estetickou kvalitou krásy. Dovoľíme poznamenať, že napriek zásadnejšiemu postoju, ku ktorému sa autorka odôvodnene prikláňa, totiž, že funkcia artefaktov bola kultová, magická, symbolická, sociálna atď. (s. 10), nie je potrebné estetické hľadisko úplne zavrhnúť. Zrejme preto Henri Breuil pri odhaľovaní skalných malieb vo Francúzsku vyčlenil len určité percento (11 percent ?) takých, ktoré by sa mohli spájať atribútom umenie, resp. umelecká kvalita. Kvalitatívna diferenciacia artefaktov vedie

jednak k predpokladu rôznej miery (vrodeného ?) nadania tvorcov a jednak k logickému sklonu interpretov/popularizátorov uprednostniť pre účel reprezentácie (ukážky) tie najvydarenejšie výtvy. Estetická a kultová funkcia koexistujú, mohli by sme očakávať, že dobré vyjadrenie, dobrý výraz pre obraz a znak je predpokladom úspešného fungovania v rituáloch. Relativizovanie estetickej, či umeleckej kvality s ohľadom na geografickú alebo časovú ukotvenosť je samozrejme namieste (s. 10). Bližšie ako estetické, je pre autorku čítanie semiologické, resp. semiotické; obrazy chápe ako text. I pri tomto pohľade je možné uplatniť estetický postoj. Pri doktorandkinom hodnotení je prítomné univerzálne antropologické hľadisko: „napr. určité krajinné prvky vnímajú ľudia univerzálne – kladne alebo záporne“ (s.13). Toto môže byť základom estetickej interpretácie - popri makrocelkoch krajín aj mikrocelkov – jednotlivých obrazov. Pre pochopenie významu obrazov začleňuje doktorandka do svojej práce charakteristiku spôsobu života loveckých a zberačských skupín.

Pri všetkých dosiaľ uvádzaných poznatkoch sa autorka opiera o relevantné, zväčša zahraničné zdroje, ktoré dôsledne cituje, resp. parafrazuje. Text možno vnímať ako koláž/mozaiku zistení, ktorá má ale svoju opodstatnenú a dobre previazanú logiku. Pre autorku je príznačné, že osvojené poznatky prijíma, nepolemizuje a nepreinterpretováva. Rovnako postupuje aj pri kapitole o metódach interpretácie skalného umenia. Práve tieto poznatky jej môžu napomôcť pri analýze konkrétnych výskumov zvolenej oblasti (umenie Oukaïmeden). Archeologický výskum disponuje klasickými i najmodernejšími technológiami, ktoré kombinuje a dopĺňa, porovnáva v intencii objektívneho a komplexného obrazu daného predmetu. Autorka prijíma tiež , svojim spôsobom spornú, teóriu o dvojkomorovej myšli v prehistorickom období (Jaynes) - a to na zdôvodnenie obrazov rituálnych šamanských praktík (s .27). Táto hypotéza je v istej zhode s najnovšími skúmaniami neurovied. V závere prvej časti sa podrobnejšie venuje téme výskumu, dokumentácie, datovania, konzervácie a prezentácie skalného umenia. Rovnako i tu text kultivovane a v logickej nadväznosti, s úsilím o komplexnosť, sprostredkúva skúsenosti a vedomosti uplatňované v modernej archeológii. Prvá časť práce môže veľmi dobre fungovať ako propedeutika k výskumu skalného umenia, s cieľom poskytnúť základnú metodiku výskumu a jeho prezentácie.

V druhej časti dizertačnej práce sa venuje autorka výskumu konkrétnych miest v údolí Oukaïmeden, zasadzuje tento výskum do kontextu výskumu archeologických pamiatok v Maroku. Predstavuje históriu výskumu predmetného miesta, jeho situovanosť v krajine , vyzdvihuje významných bádateľov a ich výstupy. V tejto časti pribúda i obrazová dokumentácia, nákresy miesta a nálezov, väčšina priamo s autorkinou licenciou, čo patrí už ku konkrétnym výstupom výskumu - objaveniu a dokumentácii. Aj v tejto časti práce sa autorka opiera o najnovšie výskumy bádateľov, ktorí v poslednom období spracovávali danú oblasť. Práca tak získava konkrétnejší, detailnejší i živší ráz, ukazuje sa previazanosť s etnologickými skúmaniami (téma transhumancie, systém agdaly). Dôležité sú nákresy rytín a charakteristika autorkou rozpoznaných malieb (dýky, nože, idoly, zvieratá, štíty, stolová hra a ďalšie). K úplnosti získanej predstavy by prospelo vyznačenie jednak datovania daných nálezov a jednak uvedenie ich veľkosti, mierky. Z reprodukcii sa nedá usúdiť o aký veľký obrázok predmetu ide, aj keď mierku a veľkosť vo všeobecnosti autorka zmienila. K najvýraznejším objavom, domnievam sa, patrí obraz tura (obr. č.23), ale tiež pre danú oblasť jedinečných idolov (obr. č. 28).

Datovaniu je venovaná síce jedna kapitola (II/ 15), ale tvorbu predmetnej oblasti doktorandka časovo rozvrhuje do širokého pásma – od neskorého neolitu, cez medenú a bronzovú dobu, až po postupné strácanie sa skalného umenia v údolí Oukaïmeden v 7. storočí (súvislosť s islamskou expanziou). V priebehu času vidí autorka vývin štýlu od naturalisticky stvárnených zoomorfných, humánnych, antropomorfných motívov po schematické. K fascinujúcim nálezom – obrázkom patrí práve spomínaný tur (obr. 23). V literatúre je tento typ charakterizovaný ako didakticky presný. Práve však dokonalosť stvárnenia, založeného na mimetickom a schematizujúcom premietaní 3D na 2D je zdrojom estetickéj fascinácie.

Posledné kapitoly nadobúdajú živší ráz, pojednávajú o prepojení zvykoslovia (kultu a rituálov) s výrazom v hmotnej a obradovej kultúre pretrvávajúcej v zlomkoch do súčasnosti. Autorka naznačuje riziká strácania sa pôvodnej kultúry a ich stopy pod vplyvom najsúčasnejších civilizačných procesov (turistika), ale aj mocenských (nárast islamizácie v od 80- tych rokov 20. storočia); k zaujímavým patrí poznatok o strate povedomia o histórii pôvodného obyvateľstva u nich samotných, čo tvorí aj výzvu pre uchovanie a sprostredkovanie starobyľých kultúr dosiaľ zväčša nedomácich výskumníkov, ku ktorým sa v súčasnosti úspešne priradila aj autorka.

Otázky:

1/ Aké sú možnosti datovania a mierky (veľkosti) nálezov, vyznačených v práci ? (Širší obrazový kontext?)

2/ Ako vidíte možnosť kvalitatívneho (estetického) ocenenia jednotlivých artefaktov - výtvarne kvalitné náčrty, precízne reprodukovanie tvaru vs povrchné zachytenie , skicovitosť, nepresné, náhodilé vyznačenie kontúr predmetu a pod.?

Záver

Predložená dizertačná práca spĺňa požiadavky kladené na dizertačnú prácu a preto ju odporúčam k obhajobe a predbežne ju klasifikujem ako prospela.

Prof. PhDr. Eva Kapsová, CSc.

26.5.2020

